

19. Verdonk P. *The Stylistics of Poetry: Context, Cognition, Discourse, History* / P. Verdonk. – London : Bloomsbury, 2013. – 198 p.

Марина Е. Когнитивно-дискурсивная категория парадоксальности в интерпарадигмальном ракурсе.

В статье определены теоретико-методологические основы исследования парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе. Парадоксальность изучается в многоаспектной перспективе с позиций когнитивной поэтики, мультимодальной когнитивной поэтики, когнитивной семиотики и мобильной стилистики. Установлено, что в результате культурно-исторического развития человечества на фоне изменения видов художественного сознания и типов поэтического мышления парадоксальность проявляется как когнитивно-дискурсивная категория. Последняя включает мыслительные процессы и текстовые преобразования, взаимодействие которых позволяет полностью изменять смысл поэтических форм. По принципу конструирования размытых категорий смоделирована категория парадоксальности как единство формы и содержания. Выявлено, что содержание структурировано рядом категориальных признаков, а форма представлена парадоксальными поэтическими формами. Построена семиопоэтическая модель поэтической коммуникации, в которой генерируются парадоксальные смыслы. Специфика формирования парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе объяснена исходя из мобильности её границ.

Ключевые слова: когнитивно-дискурсивная категория, парадоксальность, семиопоэтическая модель, мобильность границ, посткогнитивная эклектика, мультимодальность.

Marina O. Cognitive and Discursive Category of Paradoxicality in Interparadigm Perspective.

In the article theoretical and methodological basis of paradoxicality research in contemporary Anglophone poetic discourse has been determined. Paradoxicality is studied from multidimensional perspective, embracing cognitive poetics, multimodal cognitive poetics, cognitive semiotics and mobile stylistics. It has been revealed that paradoxicality is formed as cognitive and discursive category in the course of cultural and historical development of humanity along with the kinds of literary mind and types of poetic thinking change. The category includes mental processes and textual transformations, whose interaction allows to completely modify the sense of poetic forms. The paradoxicality category as a unity of content and form is modeled proceeding from the principle of diffused categories construing. The content of the category under study is structured by a number of categorial features, while the form is represented by paradoxical poetic forms. Semiopoetic model of poetic communication, within which paradoxical senses are generated, has been built. Formation of paradoxicality in contemporary Anglophone poetic discourse is treated from the standpoint of its boundaries' mobility.

Key words: cognitive and discursive category, paradoxicality, semiopoetic model, mobility of boundaries, postcognitive eclecticism, multimodality.

Олена Нагорна
(Київ)

УДК 811.112.2'42

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ

Стаття присвячена функціонуванню неоднозначних висловлень в англомовному діалогічному дискурсі на матеріалі художніх фільмів та серіалів. Надається визначення поняттю неоднозначності з точки зору різних галузей науки, оскільки міждисциплінарний підхід та інтеграція наук у вивченні неоднозначності сприяють всебічному висвітленню особливостей репрезентації неоднозначності висловлень в дискурсі. Зазначено, що неоднозначність висловлень може бути зумовлена полісемією слів та амфіболією синтаксичних конструкцій. Розглянуто особливості семантико-прагматичної неоднозначності висловлень, яка виникає як наслідок співіснування декількох іллокутивних сил в межах одного висловлення або відсутності однозначної відповідності між його формою та комунікативним призначенням. Розмежовуються суміжні з неоднозначністю поняття амбівалентності, нечіткості, невизначеності, невпевненості та розглядається їх мовна реалізація у діалогічному дискурсі у порівнянні з неоднозначністю.

Ключові слова: амбівалентність, амфіболія, багатозначність, невизначеність, невпевненість, неоднозначність, нечіткість.

Аналіз останніх лінгвістичних досліджень показує, що в руслі дискурсивної парадигми важливим вбачається вивчення опосередкованих засобів передачі смислу висловлень [3; 4; 6; 7; 11; 13; 14; 15]. Мовець нерідко опиняється в ситуації, коли пряме висловлювання думки є недоречним, тому йому доводиться шукати альтернативні шляхи її вираження. Психологічні дослідження [8, с. 50] постулюють, що непрямі висловлення є навіть більш ефективними, ніж прямі. Виражаючись непрямо мовець чинить сильний вплив на співрозмовника тим, що в делікатній формі навіює йому прийняття вигідних для себе рішень, при чому робить це у такий спосіб, що у слухача складається відчуття самостійного прийняття рішення. Саме тому вони застосовуються в рекламному, політичному, бізнес та в побутовому дискурсі комунікантів.

З опосередкованим вираженням думки пов'язані суміжні між собою поняття неоднозначності, невпевненості, амбівалентності, нечіткості, невизначеності, що потребують розмежування. Цим обумовлена **актуальність** статті. Її **мета** полягає у визначенні неоднозначності, що виникає на рівні діалогічного дискурсу. **Об'єктом** дослідження є неоднозначні висловлення у безпосередньому діадичному спілкуванні, а **предметом** – семантичні та прагматичні особливості їх функціонування. **Матеріалом** аналізу було обрано неоднозначні висловлення в діалогічній взаємодії, вилучені з англomовних фільмів. Звернення до кінофільмів як матеріалу дослідження пояснюється тим, що неоднозначність висловлень найбільш виразно проявляється в усному варіанті мови, та, перш за все, в повсякденній формі спілкування, що отримує адекватне відображення в діалогічній мові персонажів кінофільмів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістиці поняття неоднозначності не досить чітко розуміється, адже часто факт відсутності інформації, яка уточнює характеристики референта, може бути достатнім для того, щоб назвати опис певного параметру неоднозначним. Крім того, відсутність чіткої дефініції неоднозначності пояснюється багатоаспектністю цього явища в різних царинах науки: філософії [15], психології [10, с. 220], психолінгвістики [8], прагмалінгвістики [2; 3; 7]. Відтак, у філософії неоднозначне висловлення прирівнюється до софізму – міркування, що здається вірним, але містить приховану логічну помилку [15, с. 12]. У психолінгвістиці поняття неоднозначності застосовується в контексті неоднозначного сприйняття фрагменту або цілого висловлення [8, с. 42]. У прагмалінгвістиці неоднозначність розглядається як явище, яке свідомо застосовується мовцем для реалізації власних прагматичних цілей у спілкуванні [11, с. 121].

Словники дають різне визначення цього поняття. Collins English Dictionary пояснює неоднозначність як: 1) можливість інтерпретації виразу у більш, ніж один спосіб; 2) нечіткість або невизначеність значення [5]. Інші референційні джерела визначають неоднозначність як 1) неясність значення або наміру; 2) невизначене, нечітке слово, висловлення [6].

Найбільш явним типом неоднозначності є лексична неоднозначність, яка викликається полісемією або омонімією. Розглянемо наступний фрагмент дискурсу:

(1) *Ross: I have to go to China.*

Joey: The country?

Ross: (irritated) No no, this big pile of dishes in my mom's breakfront (The Friends, episode 3, 10 min.).

Звукова форма /tʃaɪ.nə/ може означати а) 'Китай' або б) 'порцеляна'. Щоб пересвідчитись у вірності розуміння висловлення, Джої перепитує Роса, чи їде він у Китай. Питання Джої викликає роздратування у Роса, тому він роздратовано демонструє абсурдність вживання слова в іншому значенні у цьому випадку.

Розглянемо приклад вживання омонімів у дискурсі:

(2) *Penny: I'm sorry. Look, do you have a second.*

Sheldon: A second what? Pair of underwear?

Penny: I was just wondering if I could talk to you? It's about Leonard.

Sheldon: Why me? Why not Koothrappali or Wolowitz? (The Big Bang Theory, episode 7, 18 min.)

Шелдон не налаштований на серйозну бесіду з Пенні і намагається спрямувати діалог у комічне русло: вдає, ніби невірно зрозумів висловлення Пенні. Жарти Шелдона побудовані на омонімах *second* зі значенням 'секунда' та *second* 'другий'.

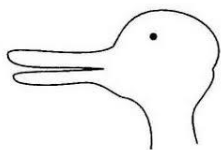
Граматична або синтаксична неоднозначність позначається терміном «амфіболія». Амфіболія – це семантико-прагматичне варіативне прочитання синтаксичної конструкції без зміни структурного розміщення його елементів [4, с. 131]. Розглянемо приклад:

(3) *Monsieur Lebec: I'm afraid your friend hasn't told you everything. **He promised to take us to a lost diamond mine, you see. What kind of diamonds are in it?***
*Fearless: **Lost diamonds** (The Road to Zanzibar, 35 min.).*

Словосполучення *lost diamond mine* є неоднозначним, оскільки може репрезентувати два різні смисли, а саме: а) [*lost diamond*] *mine*, де *lost* є означенням *diamond*, яке є ядром словосполучення. Таким чином словосполучення набуває значення ‘шахта загубленого діаманту’; та б) *lost* [*diamond mine*], де *lost* є означенням атрибутивної групи *diamond mine*. Тоді це висловлення розуміється як “загублена діамантова шахта”.

Семантико-прагматична неоднозначність трактується лінгвістами як співіснування у висловленні – мовленнєвому акті – декількох ілюкутивних сил, які є контекстуально-обумовленими значеннями [2] або ж як розбіжність між власним (безпосередньо мовним значенням, що складається зі значень слів у висловленні) та прагматичним (непрямим) значенням висловлення, що відображається у функціональній спрямованості висловлення [3, с. 412]. Семантико-прагматичну неоднозначність висловлень також трактують як їхню здатність співвідноситись із декількома позамовними ситуаціями. Отже, можна зробити висновок, що неоднозначне висловлення має в своїй основі декілька семантичних інваріантів [2, с. 40].

Австрійський логік та філософ Л. Вітгенштейн [16, с. 45] встановив принципово важливу особливість явища неоднозначності – неможливість реалізувати декілька значень одночасно. Цю властивість він довів за допомогою образу «качки-кролика»:

Образ качки та кролика не може «читатись» одночасно. Звідси, властивість мовного знака бути інтерпретованим лише в одному значенні в певному контексті отримала назву «ефекту качки-кролика». Такий тип неоднозначності, за якого два значення не можуть матись на увазі одночасно, А.А. Залізник [14, с. 144] називає диз'юнктивною. Із множини значень неоднозначної мовної одиниці адресат обирає лише одне, таке, що релевантне контексту, а решту він відкидає взагалі або розглядає як потенційно можливі, тобто такі, що можуть реалізуватись в інших комунікативних ситуаціях. З даного твердження витікає, що неоднозначність сприймається лише на рівні парадигматичних відношень: факт наявності у одиниці більше одного значення. Ця обставина дає нам змогу протиставити поняття неоднозначності та багатозначності, оскільки багатозначність може бути і синтагматичною: «Багатозначністю називається здатність мовних одиниць реалізувати декілька значень одночасно, а це означає, що ці значення перебувають у синтагматичному зв'язку» [11].

Нерідко поняття неоднозначності (*ambiguity*) [2; 3, с. 399] ототожнюється з амбівалентністю (*ambivalence*) [9, с. 3] та невпевненістю (*uncertainty*) [13, с. 62]. Амбівалентністю називається суміщення двох протилежних значень у мовній одиниці [2, с. 15]. Цей термін вужчий за неоднозначність, яка передає здатність мовної одиниці об'єднувати в собі декілька значень, які не обов'язково є протилежними одне одному. Цим термін “амбівалентність” відрізняється від його застосування в інших царинах знання, зокрема в психології, де позначає неоднозначне відношення до певного об'єкта чи явища об'єктивної реальності, особливо – двоїстість переживань, що виражаються у наявності декількох протилежних відчуттів у свідомості мовця [9, с. 62]. Під «невпевненістю» розуміється некатегоричність суджень мовця, що пов'язані з відсутністю достовірності інформації, її приблизності та неточності або ж неможливістю визначити свої відчуття [12, с. 61]. Тобто терміни “амбівалентність” та “невизначеність” позначають стани свідомості, а неоднозначність висловлень – це мовленнєве вираження цих станів.

Іншим поняттям, що грає значну роль у лінгвістичному відображенні світу, є нечіткість. Мовна одиниця кваліфікується як нечітка (*vague*) [7, с. 173] у випадках, коли об'єм поняття є нечітко заданим, тобто воно не співвіднесене з конкретними референтами. Такі об'єкти мають суперечливий зв'язок з поняттям, оскільки знаходяться в зонах його граничних значень (*borderline cases*) [там само]. Відмінність між неоднозначністю та нечіткістю полягає у тому, що неоднозначні мовні одиниці містять в собі два або більше відмінних або несумісних значення, в той час як нечіткі мовні одиниці містять однорідні значення, області застосування яких складно розмежувати. Через існування невизначених мовних одиниць постає так званий парадокс нагромодження (*sorites paradox*) [там само], суть якого полягає у складності розмежування центрального та периферійного значень поняття. Прикладом нечіткості може бути:

(4) *Howard: Right. So, listen, what are you doing tomorrow afternoon? Let's meet up.*

Sheldon: Be more specific.

Howard: Four thirty (The Big Bang Theory, episode 7, 16 min.).

Межі значення лексеми *afternoon* 'час від обіду до вечора' є нечітко окресленими, тому адресат не знає, коли саме мовець пропонує зустрітись і уточнює це за допомогою висловлення *Be more specific*.

При вивченні проблематики нечітких мовних одиниць дослідники [7, с. 173] стверджують, що в ході дискурсу такі одиниці набувають більшого інформативного навантаження порівняно з такими, що мають точне значення. Наведемо наступний приклад:

(5) *Sheldon: How many trains have you been on?*

Man: Tons (The Big Bang Theory, episode 8, 21 min.).

В питанні до співрозмовника запитується на скількох поїздах він їздив у своєму житті, але фактично це метафоричне питання про те, як багато він подорожував. У відповідь чоловік не називає конкретну кількість, а намагається передати її за допомогою метафоричної гіперболи *tons* – 'дуже багато', що є інформативним перебільшенням в цьому випадку.

Однак мовці можуть навмисно застосовувати нечіткі вирази для приховування об'єктивної інформації в разі, якщо не бажають оприлюднювати її. Розглянемо наступний приклад:

(6) *Amy: How about you, Penny? Do you go on many dates?*

Penny: Uh, yeah, I wouldn't say many. A few.

Sheldon: Haha.

Penny: What's "haha"?

Sheldon: Your characterization of 171 different men as a few (The Big Bang Theory, episode 1, 20 min.).

Питання стосовно того, чи з багатьма чоловіками, зустрічається Пенні, ставить її у незручне становище, тому вона намагається приховати правду, навмисно применшуючи кількість побачень (*a few*), що є прикладом застосування мейозису – виражального засобу, протилежного *гіперболі*, який підкреслює незначущість події, що описується.

Наступним поняттям, яке часто ототожнюється з неоднозначністю, але фактично позначає інше явище, є невизначеність (*indeterminacy, under-specification*) [3, с. 392]. Під невизначеністю мається на увазі нечіткість значення лексичної одиниці, що пов'язане з його неспецифічністю. Так, значення може бути цілком зрозумілим, але надто загальним, щоб бути однозначно інтерпретованим в конкретному контексті [4, с. 399]. Найчастіше невизначеність виникає як результат опущення конотативного компоненту значення мовної одиниці (прагматичного типу значення), який зумовлений відношенням мовця до позначуваного мовним знаком об'єкта або ситуації. Інакше, це суб'єктивно-оцінні та модальні компоненти. Більшість мовних одиниць не пов'язані з вираженням емоційно-оціночних відношень, а отже, є прагматично нейтральними, або невизначеними. Так, слово *square* є невизначеним, оскільки в його семантичній структурі значення окрім значення 'площа' відсутня інформація щодо розміру, кольору, місця знаходження та інших координат. Важливо зауважити, що невизначеність більшою мірою властива мовам, в яких категорія роду не є маркованою, тобто її формальні показники відсутні. Так, лексичний потенціал англійської мови передбачає наявність деяких пар іменників, що протиставляються по

родовому принципу: man – woman, monk – nun, lion – lioness. Щоправда, кількість таких пар є нечисленною; основна частина іменників має невизначений родовий статус, а отже само по собі зрозуміло, що вони є невизначеними за цим параметром [3, с. 392]. Поява в дискурсі висловлень, які містять невизначені мовні одиниці, може призвести до непорозуміння комунікантами один одного, що привносить ніяковість у процес спілкування, як у прикладі:

(7) *Ross: So, uh, we're just waiting for...?*

Susan: Dr. Oberman.

Ross: Dr. Oberman. Okay. And is he .

Susan: She.

Ross: (confused) she, of course, she...uh...familiar with our...special situation? (The Friends, episode 2, 12 min.).

Структура значення слова *doctor (Dr)*. не містить сему статі, а отже може позначати як чоловіка, так і жінку.

Одні й ті ж самі мовні одиниці можуть застосовуватися для номінації різних мовних ситуацій, а їх значення ідентифікується контекстом. Залежність від контексту (*context sensitivity*) [3, с. 395] – це ситуативна зміна змісту висловлення при тому, що значення лексичних одиниць зберігаються. Найбільш схильною до впливу контексту є група слів, яка включає вказівні займенники та індексальні лексеми, такі як, наприклад, *I, here, now*, адже в різних контекстах такі лексеми позначають неоднакових учасників дискурсу, ступінь віддаленості об'єкта висловлення або часову та просторову неоднозначність [3, с. 415]. Чутливість до контексту можуть мати й інші конституенти пропозиціонального значення, на пр.:

(8) *Lucy: Oh, I don't know. I guess I thought our divorce would be easier.*

Penny: Yeah, I get that. I'll go get you your water. When you say easier, you mean easier for you, right? Cause it certainly didn't make it easier for him (The Big Bang Theory, episode 7, 16 min.).

Люсі ділиться своїми переживаннями з подругою – вона сподівалась, що розлучення з чоловіком пройде легко. Пенні переپیтує, для кого саме ця ситуація мала бути легкою – для самої Люсі чи її чоловіка, оскільки у висловленні Люсі не уточнено, до кого саме відноситься ознака *easier*.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, семантико-прагматична неоднозначність висловлення є наявність у висловлення більш ніж однієї іллокутивної сили або ж розбіжність між власним та прагматичним значеннями висловлення. Терміни «полісемія» та «омонімія» пов'язуються з лексичною неоднозначністю, а «амфіболія» – з синтаксичною. «Амбівалентність» та «невпевненість» вживаються для передачі двоїстих станів свідомості, які реалізуються у неоднозначних висловленнях мовця. «Нечіткість» та «невизначеність» означають явища, які можуть викликати неоднозначне розуміння висловлень слухачем, але ці поняття не є тотожними з неоднозначністю. На перспективу дослідження можна віднести вивчення особливостей тактик і стратегій застосування неоднозначних висловлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М.: Советская энциклопедия. – 410 с.
2. Bach K. Ambiguity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://online.sfsu.edu/kbach/ambiguity.html>
3. Brendan S. Gillan. Ambiguity, Generality, and Indeterminacy: Tests and Definitions / B. S. Gillan // *Syntese*, 1990 – P. 391-416.
4. Church K., Patil R. Coping with Syntactic Ambiguity or How To Put The Block In the Box On The Table / K. Church, R. Patil // *American Journal of Computational Linguistics*. – 1982. – Vol. 8. – No. 3-4. – P. 130-148
5. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com/>
6. Dictionary.com Unabridged [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.reference.com/>
7. Jucker H. A., Smith W. S., Luedge T. / *Interactive Aspects of Vagueness in Conversation* / Andreas H. Jucker, Sarah W Smith, Tanya Luedge // *Journal of Pragmatics*, 2003. – No. 35. – P. 1737-1769.
8. Kess F. J., Hoppe A. R. Ambiguity in Psycholinguistics / Joseph F. Kess, Ronald A. Hoppe. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. – 1981. – 56 p.
9. Martin M. R. The Philosopher's Dictionary / M.R. Pratt. – Broadview Press Ltd. – 2003. – 301 p.
10. Pratt M.G., Doucet L. Ambivalent Feelings in Organizational Relationships // *Emotions in Organizations*. Vol. 2. – London: Sage, 2000. – P. 204 – 226.
11. Tanaka N. The Pragmatics of Uncertainty / N. Tanaka // *Journal of Pragmatics*. – 2001. – No. 12. – P. 121-142.

12. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation / Deborah Tannen. – New York: Morrow Publishers, 1990. – 330 p.
13. Topka L. Situation of Uncertainty: Pragmatic, Semantic, and Syntactic Aspects of Investigation / L. Topka // European Scientific Journal. – 2013. – No. 26. – P. 60-69.
14. Zaliznyak A. The Phenomenon of Polysemy and Ways to Describe It. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philology.ru/linguistics2/zaliznyak_anna-04.htm
15. Wasow T., Perfors A., Beaver D. The Puzzle of Ambiguity. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.stanford.edu/~wasow/Lapointe.pdf/>
16. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / Ludwig Wittgenstein. – Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1958. – 150 p.

Нагорная Е. Семантикопрагматический аспект двусмысленности.

Статья посвящена функционированию двусмысленных высказываний в англоязычном диалогическом дискурсе на материале художественных фильмов и сериалов. Дано определение понятию двусмысленности с точки зрения разных отраслей науки, поскольку междисциплинарный подход и интеграция наук в изучении двусмысленности способствуют всестороннему освещению особенностей репрезентации двусмысленности высказываний в дискурсе. Отмечено, что двусмысленность высказываний может быть обусловлена полисемией слов и амфиболией синтаксических конструкций. Рассмотрены особенности семантико-прагматической двусмысленности высказываний, которая возникает как следствие сосуществования нескольких иллокутивных сил в рамках одного высказывания или отсутствия однозначного соответствия между его формой и коммуникативным предназначением. Разграничены смежные с двусмысленностью понятия амбивалентности, нечеткости, неопределенности, неуверенности и рассматривается их языковая реализация в диалогическом дискурсе в сравнении с двусмысленностью.

Ключевые слова: амбивалентность, амфиболия, двусмысленность, многозначность, неопределенность, неуверенность, нечеткость.

Nahorna O. Semantic and Pragmatic Aspect of Ambiguity.

The article deals with functioning of ambiguous utterances in modern dialogical discourse on the material of fiction films and series. The notion of ambiguity is defined from the perspective of different scientific spheres, as far as the interdisciplinary approach to the study of ambiguity contributes to the comprehensive coverage of representation of ambiguous utterances in discourse. Ambiguity of utterances can be caused by polysemy of words and amphiboly of syntactic constructions. The article studies semantico-pragmatic specificities of ambiguity of utterances that stems from the result of co-existence of several illocutionary forces within one utterance or a lack of clear correspondence between its form and communicative aim. The notion of ambiguity is juxtaposed to ambivalence, indeterminacy, uncertainty and vagueness. Peculiarities of their linguistic representation in dialogical discourse in comparison with ambiguity are discussed.

Key words: ambiguity, ambivalence, amphiboly, indeterminacy, polysemy, uncertainty, vagueness.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
кафедри лексикології і стилістики англійської мови ім. проф. О.М. Морозовського
Київського національного лінгвістичного університету
Т.Д. Четіані

Ірина Саєвич
(Київ)

УДК 81'1:141

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ У МОВІ І МОВОЗНАВСТВІ

У статті простежено етапи розвитку антропоцентричного підходу до вивчення мовних явищ та з'ясовано особливості антропоцентричної суті мови, насамперед, у процесі формування мовної картини світу. Зроблено акцент на тому, що засади домінуючих для сучасної мовознавчої парадигми проблем вивчення мовної особистості були сформовані у філософії мови В. фон